

วิจัยและประเมิน¹

Research & Evaluation

ชัยลิขิต สร้อยเพชรเกษม²

บทย่อ

ศาสตร์แห่งการวิจัยและประเมินมีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่ต่างกันในจุดมุ่งหมายของการสร้างองค์ความรู้ที่ได้จากศาสตร์ทั้งสอง กล่าวคือ ถ้าการวิจัยอยู่ในฐานะญาณวิทยาแล้วจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นทั้งการนำไปสู่คำตอบปัญหาทางอภิปรัชญา และคุณวิทยา แต่ถ้าการวิจัยอยู่ในฐานะอภิปรัชญาแล้วนั่นคือความแตกต่างระหว่างวิจัย กับ ประเมิน ข้อเขียนทั้งหมดนี้เป็นความพยายามในการตีความ

Abstract

Science of research and that of evaluation are similar but different in their aims to construct the body of knowledge. If the research is epistemological, it aims to bring about the metaphysics and axiology answers, but if the research is metaphysical it's differential between research and evaluation. This article is an attempt to interpret this matter.

คำสำคัญ: วิจัย/ประเมิน/ศาสตร์/ปัญญา

Keyword: research/evaluation/science/wisdom

¹ ตีพิมพ์ในวารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่ 20 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม 2557 หน้า 1 - 26

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาการประเมินผลและวิจัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

บทนำ

ในการศึกษาศาสตร์ใด ๆ ก็ตามมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษารากฐานและความเป็นมาของศาสตร์นั้น โดยเหตุที่ว่าศาสตร์หมายถึงองค์ความรู้หรือกลุ่มของความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งองค์ความรู้นั้นเป็นสาระที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติของศาสตร์นั้นดังสาระที่อธิบาย หรือองค์ความรู้ของแต่ละศาสตร์ ซึ่งแตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของการอธิบาย เช่น สังคมศาสตร์มีองค์ความรู้ที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติทางสังคมของมนุษย์ ศาสตร์ศึกษาศาสตร์ก็มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติทางการศึกษา ซึ่งวิทยาก็มุ่งหมายอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตทางกายภาพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามองค์ความรู้หรือสาระของศาสตร์นั้น กว่าจะได้มาและสั่งสมเป็นกลุ่มก้อนย่อมมีที่มา เช่น มีเหตุผล และวิธีการอย่างไรในการแสวงหาความรู้เหล่านั้น เป็นต้น การศึกษาทางปรัชญาจะช่วยให้เข้าใจความเป็นมาของศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

ปรัชญา : ปัญญา

ปรัชญาในความหมายตามแนวคิดฝ่ายปรัชญาตะวันตก หมายถึง ความรักในความรู้ ซึ่งมาจากฐานคิดที่ว่าในความรู้ความจริงทั้งหลาย ในโลกรวมทั้งจักรวาลและเหนือโลกและจักรวาลนั้นมนุษย์ไม่สามารถรู้ความจริงเหล่านั้นได้ทั้งหมด ดังวาทีของโสเครตีส ซึ่งผู้ศึกษาปรัชญาทั้งหลายต่างทราบเป็นอย่างดีว่าแม้โสเครตีส ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้มากในสมัยนั้นยังยอมรับว่า “สิ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้คือรู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไร” คำกล่าวนี้เสมือนเป็นการให้คติต่อนักปรัชญารุ่นหลังว่า การแสวงหาความรู้เป็นหน้าที่ของทุกคน ซึ่งต้องตระหนักอยู่เสมอว่าความรู้หรือความจริงนั้นเราไม่สามารถรู้ได้หมด จึงมีความจำเป็นต้องแสวงหาอยู่เสมอตราบเท่าที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดแบบเปิด เนื่องจากปรัชญามีความหมายเพียงการเดินทางหรือการแสวงหาความรู้อันไม่มีที่สิ้นสุด

ในส่วนแนวคิดฝ่ายตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศาสนา ให้ความหมายปรัชญาในระดับลุ่มลึกว่า หมายถึง ความรอบรู้หรือรู้ทั่ว เห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง มีความหมายเดียวกันกับคำว่า “ปัญญา” หมายถึง รู้ทั่วแบบสิ้นสุด หรือสำเร็จ ไม่มีกิจอันใดต้องทำหรือแสวงหาอีกอันเป็นแนวคิดแบบปิด คำว่ารู้ทั่วนั้นหมายถึง เห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง รู้หรือเห็นธรรมชาติ ทั้งในโลกรวมทั้งจักรวาลและเหนือโลกและจักรวาล หรือรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้อย่างเพียงพอ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์

“คำว่า ‘ปรัชญา’ กับคำว่า ‘Philosophy’ ของฝรั่งนั้นมันไม่ใช่ปรัชญาของอินเดีย คำว่าปรัชญาของอินเดียนั้นคือความรู้หรือปัญญาอันถึงที่สุดเด็ดขาดไปแล้ว ส่วนคำว่า Philosophy นั้นยังไม่เด็ดขาด ยังค้นคว้าหาอยู่ ยังคลำอยู่ ยังไม่มีจุดจบหรือจุดสุดท้าย มันไม่ใช่สิ่งเดียวกัน พวกนักภาษาในอินเดียเขาเป็นยันว่า Philosophy นั้นมันตรงกับคำว่า “ทรรคนะ” ในภาษาสันสกฤต ไม่ใช่ตรงกับคำว่า ปรัชญา ที่เราเอามาให้มันเป็นคำตรงกันอย่างนี้ เวลาพูดมันก็ลำบาก ไปเรียกมันว่าปรัชญาเป็นคั่ง เป็นแคว ที่จริงเป็นเพียงทรรคนะ เหา ‘ทรรคนะ’ ที่ยังเป็นที่ตั้งแต่งการถกเถียงหรือสงสัยไปเป็นคำว่า ‘ปรัชญา’ ซึ่งเป็นความรู้ที่เด็ดขาดเฉียบขาดลงไปแล้ว” (ธรรมสภา. พจนานุกรมธรรมฉบับพุทธทาส. 2554 หน้า 144 – 145)

“ปัญญา คือ ความรู้ทั่วถึงความจริงของสิ่งที่ควรรู้ทั้งหลาย คำว่าปัญญาซึ่งเป็นภาษามคธ กับคำว่าปรัชญา ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตเป็นคำเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ‘แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี’ เพราะไม่มีแสงอะไรที่จะส่องให้เห็นความจริงทั้งหลายได้เหมือนอย่างแสงปัญญา” (สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. สังฆกรรมของชีวิต. 2534 หน้า 227)

ศาสตร์

คำว่า “ศาสตร์” ในความหมายที่เกี่ยวข้องกับปรัชญานั้นประมวลได้ 2 ความหมาย ในความหมายแรกหมายถึง ตำราหรือวิชา ซึ่งก็คือกลุ่มขององค์ความรู้ ส่วนความหมายที่สองหมายถึง วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) กล่าวคือ องค์ความรู้ในตำราหรือวิชาใด ถ้าใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ของตนเองแล้วยอมรับได้ชื่อว่าศาสตร์ (Science) เช่น ชีววิทยา มีความหมายว่าเป็นวิชาที่รู้ร่วมกันและมีความหมายว่าเป็นวิชาที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ดังนั้นชีววิทยาเราจึงให้ชื่อว่าเป็นวิทยาศาสตร์ และเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง ส่วนโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ นั้นเป็นตำรา หรือกลุ่มความรู้ซึ่งไม่อาจจัดได้ว่าเป็นวิทยาศาสตร์

ส่วนความหมายตามศัพท์ของคำว่า ศาสตร์ มาจากคำว่า “สัตถะ” ในภาษาบาลีและ “ศาสตร” ในภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า อาวุธ หรือขของมีคม อาวุธชนิดที่มีคมเราเรียกว่า ศาสตรา คำว่ามีคม มีความหมายว่า สามารถตัด เพราะฉะนั้นความหมายสำคัญก็อยู่ตรงที่เป็นเครื่องตัดหรือทำลายสิ่งที่เราไม่ต้องการโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ความทุกข์ (ธรรมสภา. พจนานุกรมธรรม ฉบับพุทธทาส. 2554 หน้า 241)

ในบทสรรเสริญพุทธคุณ (คุณลักษณะหรือลักษณะมีคุณของพุทธเจ้ามี 9 ประการ) มีภาษาบาลีว่า “สตถา เทวมนุสฺसानิ” นั้นมีความหมายว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้อาวุธมีคมแก่มนุษย์ และเทวดา อาวุธนั้นคือคำสอน ความรู้ที่ทรงค้นพบ หรือศาสตร์ แล้วแสดงให้เห็นแก่มนุษย์และเทวดา เพื่อใช้สำหรับดับทุกข์ หรือดับปัญหาของมนุษย์ (ในคำแปลทั่วไปมักแปลว่า “ทรงเป็นศาสดาของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” คือเป็นครู ผู้สอนหรือผู้ให้ศาสตร์ ก็มีนัยเดียวกัน) ดังนั้น ศาสตร์จึงมีหน้าที่สำหรับแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือดับเหตุแห่งปัญหาของมนุษย์ได้ เมื่อแก้ไขปัญหาก็เกิดปัญญา คือความรู้ หรือรู้ทั่ว

ดังนั้น ศาสตร์ในความหมายนี้จึงหมายถึง องค์ความรู้ที่สูงสุดจนรู้ทั่วในระดับที่สามารถจะใช้ในการแก้ปัญหามนุษย์ในระดับสูงสุด คือการดับทุกข์ หรือทำลายเหตุแห่งทุกข์ได้ ซึ่งในปรัชญาตะวันตกได้รับคำตอบอันเป็นที่สิ้นสุดแล้ว จึงถือว่าเป็นอันสิ้นสุดแห่งวิวัฒนาการของปัญญามนุษย์ ที่ต่างจากวิวัฒนาการของสัตว์ซึ่งอาศัยสัญชาตญาณในการดำรงชีวิต และมนุษย์เหนือกว่าสัตว์ทั้งหลายตรงที่ดำรงชีวิตด้วยปัญญา

วิจัย : ปัญญา : ศาสตร์

ในตำราการวิจัยทั่วไป ให้ความหมายของการวิจัยว่าเป็นการค้นคว้าหาความรู้ที่เรียกว่า “ค้นคว้า” หรือ “Research” สืบให้เห็นถึงการทำให้แน่ใจว่าข้อความรู้ที่ได้จากการวิจัยนั้นค่อนข้างแน่นอนเชื่อถือได้ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงตามรูปศัพท์ในภาษาบาลี ซึ่งหมายถึง เพิน หรือการ ค้นหา หรือสืบค้นเพื่อจะเอาสิ่งที่ต้องการให้ได้ หรือเที่ยวสอดส่ายและสอดส่อง หาให้เจอในสิ่งที่ต้องการ เพราะฉะนั้นการวิจัยจึงเป็นเรื่องของการที่ค้นหา (พระธรรมปิฎก. การศึกษากับการวิจัย เพื่ออนาคตของประเทศไทย. 2548 หน้า 58)

“วิจัยนั้นเป็นไวยาจน์ คือเป็นคำที่มีความหมายใช้แทนกันได้ของคำว่าปัญญาหรือจะใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษก็เรียกว่าเป็น Synonym ของคำว่าปัญญา ในภาษาบาลี เวลาใดท่านให้ความหมายของคำว่าปัญญาคำหนึ่งที่จะมาก็คือคำว่า วิจัย คือวิจัย วิจัย ในฐานะของไวยาจน์ของปัญญานั้น ความจริงมันเป็นลักษณะหนึ่งของการใช้ปัญญา พร้อมทั้งการทำให้เกิดปัญญา หรือทำให้ปัญญาพัฒนาขึ้นด้วย พุทธศาสนานั้นเราถือว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ปัญญาเป็นตัวตัดสินที่ทำให้บรรลุจุดหมายของพุทธศาสนา และจุดหมายของพุทธศาสนาเองก็เป็นปัญญาอีก ซึ่งเรียกว่า ‘โพธิ’ โพธิก็เป็นชื่อหนึ่งของปัญญา ปัญหานี้มีหลายชื่อ ในที่สุดพุทธศาสนาใช้ปัญญาเพื่อบรรลุถึงปัญญา ปัญญาในขั้นทำงานเพื่อให้บรรลุผลนั้น เป็นปัญญาที่เรียกว่า วิจัย วิจัยไปก็เกิดปัญญา และเกิดปัญญาพัฒนาไปจนกระทั่งปัญญานั้นเป็นโพธิเลย”

(พระธรรมปิฎก. การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. 2548 หน้า 57)

ดังนั้น พอที่จะสรุปได้ว่า ปรัชญา ปัญญา และศาสตร์ ต่างก็เป็นเรื่องเดียวกัน และเป็นเรื่องเดียวกันกับวิจัย ซึ่งเป็นทั้งกระบวนการและผล และเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการและได้ผลแล้ว จึงเรียกว่า รอบรู้ รู้ทั่ว หรือรู้ตามความเป็นจริง

ขอบเขตสาระของปรัชญา

นักปรัชญาได้กำหนดสาระและการจำแนกขอบเขตของสาระไว้ต่างๆ กัน เช่น ฟรานซิส เบคอน ได้แบ่งปรัชญาออกเป็น 2 สาขา คือ ปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy) ได้แก่ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติสาขาต่างๆ เช่น ชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ เป็นต้น และปรัชญาเกี่ยวกับมนุษย์ (Human Philosophy) ได้แก่ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ นักปรัชญาบางท่านแบ่งปรัชญาออกเป็น 3 สาขา คือ อภิปรัชญา (Metaphysic) หรือ ภาววิทยา (Ontology) ญาณวิทยา (Epistemology) และคุณวิทยา (Axiology) Encyclopedia Americana แบ่งไว้ 5 สาขา ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ (Ethics) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) และตรรกศาสตร์ (Logic) ปรัชญาเมธีอีกพวกหนึ่งแบ่งปรัชญาเป็น 2 สาขา คือ ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure Philosophy) ซึ่งได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และคุณวิทยา และอีกสาขาหนึ่งคือ ปรัชญาประยุกต์ (Applied Philosophy) คือปรัชญาที่ตีความจากปรัชญาบริสุทธิ์ แล้วแยกออกเป็นศาสตร์หรือสาขาวิชา เช่น ปรัชญาสังคม ปรัชญากฎหมาย ปรัชญาประวัติศาสตร์ เป็นต้น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปรัชญาเบื้องต้น. 2551 หน้า 8-9)

ในบทความนี้จะแบ่งขอบเขตสาระปรัชญา เป็น 3 สาขาใหญ่ คือ 1) อภิปรัชญาหรือภาววิทยา 2) คุณวิทยา และ 3) ญาณวิทยา ใน 3 ขอบเขตของสาระนี้มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่างกันไป ดังนี้

อภิปรัชญา มุ่งศึกษาหรือค้นคว้าหาคำตอบเกี่ยวกับความจริงสูงสุด หรือภาวะที่ปรากฏอยู่ในโลกและจักรวาล นั่นคืออะไร มีสภาวะหรือดำรงอยู่อย่างไร คือการศึกษาธรรมชาติของโลก (และจักรวาล) และมนุษย์ว่ามีสภาวะธรรมชาติเป็นอย่างไร เช่น เป็นวัตถุหรือจิต เป็นต้น

คุณวิทยา มุ่งศึกษาเพื่อค้นคว้าหาคำตอบเกี่ยวกับคุณค่าของความรู้ ความจริงที่พบหรือธรรมชาติต่างๆ ว่ามีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างไร อะไรมีคุณค่า อะไรไม่มีคุณค่า ในส่วนนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน (ทำให้ถูกต้องกับใจ, ซอบใจ) ซึ่งเป็นสาระสำคัญของจริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ โดยสรุปแล้วการศึกษาด้านนี้ไม่ได้ตอบปัญหาเกี่ยวกับความจริง และเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าหรือสิ่งที่ควรจะเป็น หรือควรนิยม ควรประพฤติปฏิบัติ

ญาณวิทยา มุ่งศึกษาหรือค้นคว้าหาคำตอบเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ที่มนุษย์รู้ได้ หรือทฤษฎีความรู้ ซึ่งมีสาระเกี่ยวกับความรู้ว่ามีลักษณะอย่างไร มนุษย์ได้ความรู้มาอย่างไร

ความรู้มีขอบเขตแค่นี้ และมีมาตรการการตรวจสอบว่าความรู้ใดเป็นความจริง กล่าวคือ ญาณวิทยามุ่งตอบปัญหา อภิปรัชญา และคุณวิทยาด้วยนั่นเอง ในส่วนญาณวิทยา นี้สาระสำคัญเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลก (ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ในวิทย์ วิชาแพทย์. ปรัชญาทั่วไป.2547)

ปัญญาในพุทธศาสนา : ธรรมกับวินัย

ปัญญาในพุทธศาสนาเป็นความรู้ตามความเป็นจริงของปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหลาย ทั้งในระดับโลกและเหนือโลก (กาลและเหนือกาล) หรือทั้งระดับธรรมชาติที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และธรรมชาติที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ว่าโดยย่อคือความรู้ในอริยสัจ (ความจริงที่ทำให้ไกลจากศัตรูหรือกิเลส) คือ รู้ในสภาวะธรรมชาติ รู้ในกฎธรรมชาติ รู้ในหน้าที่ที่ควรทำให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ และรู้ผลของการทำหน้าที่นั้น ทั้งหมดรวมเรียกว่า ธรรม หรือ ธรรมชาติ ขยายว่า ปัญญา หมายถึง การรู้ธรรมชาติ รู้กฎธรรมชาติ รู้หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ และรู้ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติตามกฎนั้น คู่แรกนั้นทางการศึกษาเรียกว่า “รู้ทฤษฎี” หรือ รู้ปริยัติ คู่หลังเรียกว่า “รู้ปฏิบัติ” สรุปว่ารู้ทั้งทฤษฎีและรู้ปฏิบัติ ได้อย่างสอดคล้องต้องกัน และเมื่ออธิบายในอริยสัจแสดงความสัมพันธ์ได้ดังตาราง 1

ตาราง 1 แสดงอริยสัจ

ปัญญา	
เหตุ	ผล
รู้ทฤษฎี : สมุทัย (เหตุของปัญหา)	ทุกข์ (ปัญหา)
รู้ปฏิบัติ : มรรค (ทางดับเหตุของปัญหา)	นิโรธ (ความดับของปัญหา)

ในพุทธประวัติคราวที่ทรงตรัสรู้ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้ว่าได้ตรัสรู้แล้วเนื่องด้วยได้ทรงรู้ โดยปัญญาว่าได้ทรงรู้ในอริยสัจแล้ว โดยอาการ 12 เวียนไปในอริยสัจ 3 รอบ ในความรู้ทั้ง 3 คือ สัจจญาณ (รู้ในความจริง) กิจจญาณ (รู้ในกิจที่ควรทำ) กตญาณ (รู้ในผลจากการทำ) อธิบายดัง ตาราง 2

ตาราง 2 แสดงญาณ 3

ญาณ อริยสัจ	สังขญาณ	กิจญาณ	กตญาณ
ทุกข์	รู้ว่าความทุกข์มีอยู่จริง	รู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ควร กำหนดรู้(ปริยญา)	รู้ว่าได้กำหนดรู้ หรือเข้าใจแล้ว
สมุทัย	รู้ว่าสมุทัยคือต้นเหตุ เป็นสาเหตุให้เกิด ทุกข์จริง	รู้ว่าสมุทัยคือ ต้นเหตุเป็นสิ่งที่ ควรละ(ปานะ)	รู้ว่าได้ละแล้ว
นิโรธ	รู้ว่านิโรธคือความ ดับทุกข์หรือนิพพาน มีอยู่จริง	รู้ว่านิโรธควร ทำให้แจ้ง(สังคิกิริยา)	รู้ว่าได้ทำให้แจ้ง หรือบรรลุผลสำเร็จ แล้ว
มรรค	รู้ว่ามรรคมืองค์แปด เป็นหนทางดับเหตุ แห่งทุกข์จริง	รู้ว่ามรรคควร ให้มีให้เป็นหรือทำ ให้เกิดขึ้น(ภาวนา)	รู้ว่าได้ทำให้ มีให้เป็น หรือทำ ให้เกิดขึ้นแล้ว

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การรู้ธรรม หรือปัญญา คือการรู้ความจริงในธรรมชาติ และวิธีการปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจริงนั้น ผลที่ได้รับก็คือความสุขหรือความสงบ ซึ่งหมายถึงความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้ ประเด็นสำคัญในข้อสรุปนี้ก็คือ ปัญญา เป็นเรื่องของเหตุและผล ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล และการนำเอาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลนั้น ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต ซึ่งหลักการนี้เรานำไปใช้เป็นหลักสำคัญในการวิจัยนั่นเอง เช่น หลักการสรุปเชิงเหตุผล หลักความสำคัญของการวิจัย (Significant of Research) ซึ่งแสดงให้เห็นในรูปของความตรงภายใน และความตรงภายนอกของการวิจัย เป็นต้น ดังนั้น การวิจัยจึงเป็นการค้น ค้นอะไร? ค้นหาความจริง หรือธรรมชาติ เมื่อรู้ความจริงในธรรมชาติแล้วก็ปฏิบัติให้สอดคล้องกับ(กฎ) ธรรมชาติ ผลที่ได้รับคือความสุข เช่น การวินิจฉัยและรักษาโรคของแพทย์เมื่อวินิจฉัยและรักษาได้สอดคล้องกับ(กฎ)ธรรมชาติ ผลก็คือผู้ป่วยจะหายจากการเจ็บป่วยได้ ในพุทธศาสนาเมื่อท่านพูดถึง “ธรรม” ท่านจะใช้คำว่า “แสดงธรรม” คือเปิดเผยให้เห็นว่า ความจริงหรือธรรมชาติเป็นอย่างไร เพราะธรรมมีอยู่แล้วหรือเป็นสภาวะและสังขะที่มีอยู่เช่นนั้นเอง ไม่มีใครบัญญัติขึ้น หรือไม่ขึ้นกับการบัญญัติจากเทพหรือศาสดาใด^๑ ดังนั้นนักวิจัยก็คือนักปรัชญา ผู้แสวงหาความจริงในธรรมชาตินั่นเอง

ส่วนคำว่า “วินัย” ท่านจะใช้คำว่า “บัญญัติ” เรียกว่า บัญญัติวินัย หรือ กำหนด ตั้งขึ้น เพื่อความผาสุกของสังคม ถ้าเป็นวินัยในพุทธศาสนานั้น ท่านบัญญัติพระวินัยไว้เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ดังนั้น ธรรม กับ วินัย จึงให้ความหมายต่างกัน จะพูดว่า ธรรมเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติ บัญญัติกำหนดไม่ได้ (ในศาสนาเทวนิยมถือว่าผู้กำหนดคือเทพหรือพระเจ้า (God) ซึ่งมีความหมายตรงกับ พระธรรมในพุทธศาสนา) ส่วนวินัยเป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์บัญญัติหรือตั้งขึ้น เราจะเรียกว่า กฎมนุษย์ เช่น กฎหมาย ขนบธรรมเนียม จารีต เป็นต้น การกำหนดขึ้นนี้ผันแปรได้ไปตามทฤษฎีหรือความเห็น ลัทธิ ศาสนา ฯลฯ เป็นต้น เป็นข้อสังเกตว่า วินัย นั้นจะมีความเหมาะสม (ไม่ควรใช้คำว่า ดี , ไม่ดี) ถ้ามีความสอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งความเห็นที่ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติเป็นเช่นไร ก็ขึ้นอยู่กับความเห็นของแต่ละลัทธิ แต่ละสังคม เช่นในสังคมของชาวพุทธ เห็นว่า มนุษย์และสัตว์ต่างรักชีวิต กลัวภัย จึงบัญญัติว่า ห้ามฆ่าหรือเบียดเบียนกัน แม้ในกฎหมายก็เช่นกัน เมื่อกำหนดแล้วก็เกิดเป็นหลักความประพฤติ (คุณธรรม) และจริยธรรม (การประพฤติ หรือธรรมอันเป็นการประพฤติ) ขึ้นมา ถ้าสอดคล้องกับธรรมชาติ หรือทุกลัทธิ ทุกสังคม เห็นตรงกัน ก็กลายเป็นคุณธรรม จริยธรรมสากลขึ้นมา ดังนั้นจะเห็นว่า วินัยนั้น เป็นการตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์โดยอาศัยกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เมื่อใดก็ตาม ถ้าวินัยคือสิ่งเดียวกับธรรมชาติแล้ว ก็ไม่มีสิ่งอื่นใดนอกเหนือไปจากธรรม ในพุทธศาสนา เรามักตีความว่า “ศีล” คือ วินัย (ความหมายที่แท้จริงของศีล หมายถึงความเป็นปกติของกายวาจา เช่นมีปกติไม่ฆ่าสัตว์เรียกว่ามีศีล ส่วนวินัยนั้นเป็นหลักความประพฤติ หรือกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นสำหรับให้ประพฤติตามหลักนั้น)

① เราทราบกันโดยทั่วไปว่าการวิจัยคือ การศึกษาหรือค้นคว้าเกี่ยวกับตัวแปร หรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ลักษณะสำคัญของตัวแปรคือ คุณลักษณะใด ๆ ของสรรพสิ่งที่มีความแปรเปลี่ยน (Vary) ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ ตัวแปรจึงมีลักษณะ 1) ไม่คงที่ (อนิจจัง) 2) ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นภาวะขัดแย้งเนื่องจากถูกบีบคั้น จากเหตุต่างๆ ซึ่งเป็นแรงกระทำ (ทุกขัง) และ 3) ไม่ใช่ตัวตน หรือจะยึดถือว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นตัวตน หรือแก่นสารที่เรียกว่า อัตตาไม่ได้ (อนตตา) ทั้ง 3 ประการนี้ เรียกว่า “ไตรลักษณ์” คือ ลักษณะประจำ 3 ประการ ของสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล คือลักษณะของธรรมชาติในโลกและจักรวาลนั่นเอง (ไม่นับธรรมชาติเหนือโลกและจักรวาล ยกเว้นอนตตา ให้นำว่าเป็นลักษณะเดียวที่ประจำอยู่เหนือโลกและจักรวาล)

ปรัชญากับวิจัยและประเมิน

ในลำดับนี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับวิจัยและประเมิน ซึ่งในปฐมบทได้กล่าวเป็นคำมาบ้างแล้ว เมื่อเราพูดถึงวิจัยนั้นคนส่วนใหญ่มักคิดไปถึงระเบียบวิธีวิจัย หรือวิธีวิจัย รวมถึงวิชาวิจัย หรือศาสตร์การวิจัย ไม่ได้คิดไปถึง “ผล” ซึ่งคือ “ปัญญา” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อคิดว่าเป็นศาสตร์ ปัจจุบันมักนิยมใช้คำว่า วิธีวิทยาการวิจัย หรือ Research Methodology ซึ่งแปลว่า เป็นศาสตร์ สารหรือองค์ความรู้ที่ว่าด้วยวิธีการวิจัย หรือวิธีการหาความจริง พูดง่าย ๆ ว่า เป็นศาสตร์แห่งวิธี มีสาระว่าด้วยวิธีการที่จะนำมาซึ่งความจริง (ความรู้จริง) ซึ่งต่างจากศาสตร์อื่นตรงที่ ศาสตร์อื่นมีองค์ความรู้ที่ไม่ได้เป็นเรื่องของวิธีการแสวงหาความรู้ เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา เป็นต้น เมื่อพูดอย่างนี้เราถือว่า วิจัย เป็นญาณวิทยาในสาขาของปรัชญา หรือ วิจัยนั้นเป็นปรัชญาเสียเอง แต่เมื่อพูดถึงวิจัยในฐานะผล คือ ปัญญา วิจัยก็อยู่ในฐานะของปรัชญาในสาขาของอภิปรัชญา เมื่อตีความเช่นนี้ บทบาทของวิจัยในฐานะญาณวิทยาที่ว่าด้วยความรู้และการแสวงหาความรู้ นั้น มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ 1) เป็นวิธีการเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาอภิปรัชญา คือ ตอบว่าความจริงสูงสุด (แท้) คืออะไร 2) เป็นวิธีเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาคุณวิทยา คือ ตอบว่าคุณค่าหรือสิ่งที่ควรนั้นคืออะไร และ 3) เป็นวิธีการเพื่อตอบปัญหาญาณวิทยาเอง ประเด็นสำคัญของความแตกต่างในจุดมุ่งหมายทั้งสองประการแรกนั้น ทำให้เกิดศาสตร์แห่งการวิจัยและประเมินขึ้น ถ้าวิธีวิทยานั้นตอบปัญหาอภิปรัชญา ย่อมอยู่ในจุดมุ่งหมายของวิจัย แต่ถ้าวิธีวิทยานั้นตอบปัญหาคุณวิทยา เช่น จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ อะไรมีคุณค่าแก่การประพฤติ ควรประพฤติ อะไรงาม เหล่านี้เป็นต้น ย่อมอยู่ในจุดมุ่งหมายของการประเมิน กล่าวโดยสรุปคือ วิจัยมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรจริง ส่วนประเมินมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรควร (ซึ่งอาจเป็น ดี/ไม่ดี , งาม/ไม่งาม , สอบได้/สอบตก , ถูกกฎหมาย/ผิดกฎหมาย เป็นต้น) ดังนั้น จึงมีผู้ให้ความหมายว่า การประเมินเป็นการวิจัยประยุกต์ (Applied Research) เนื่องด้วยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเป็นเครื่องมือ กลายเป็นวิธีวิทยาการประเมิน (Evaluation Methodology) ก็มี แต่แม้ข้อเท็จจริงจะเป็นเช่นนั้นก็ตาม จุดเปลี่ยนที่ทำให้การประเมินแตกต่างออกไปจากวิจัย ได้แก่ ในท้ายที่สุดแล้วผลการประเมินจะไม่ตอบปัญหาเรื่องความจริงคืออะไร แต่จะตอบปัญหาว่า สิ่งที่ควรเป็นนั้นเป็นอย่างไร ในการกำหนดสิ่งที่ควรเป็นนั้นเราใช้ “เกณฑ์” (Criterion) เป็นสิ่งตัดสิน หรือตัวแบ่ง แต่ที่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สิ่งที่จะเหมาะสมเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับเกณฑ์ หรือกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมานั้นว่ามีความสอดคล้องกับธรรมชาติมากน้อยเพียงใด สอดคล้องกับบริบท , สังคม , จารีต , ประเพณี , ค่านิยม ฯลฯ เพียงใด กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมานี้ เรากล่าวมาแล้วว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์ตั้งขึ้นเอง ดังนั้น ผลจากการประเมินจึงตอบปัญหาเรื่องคุณค่า ซึ่งไม่ใช่เรื่องจริง แต่เป็นเรื่องที่ควรจะเป็นเช่นนั้น ดังนั้น นิยามการประเมิน จึงเป็นการกำหนดคุณค่า (Value Judgment) คุณค่านี้นี้เป็นคำเดียวกันที่ใช้ในสังคมวิทยาว่า “ค่านิยม” หรือคำที่คนส่วนใหญ่นิยมว่าควรเป็นเช่นนั้น และใช้ในเศรษฐศาสตร์ว่า “มูลค่า” ซึ่งเป็นการให้ค่า หรือตีราคา ซึ่งนักประเมินส่วนใหญ่รู้

และเข้าใจในความหมายว่าเป็นคุณค่าเทียมหรือคุณค่าภายนอก(Value) ผันแปรได้ไปตามบริบทหรือเกณฑ์ที่ตั้งขึ้น ส่วนคุณค่าแท้หรือคุณค่าภายใน (Merit) มีความหมายไปที่ คุณลักษณะที่แท้จริงของสิ่งนั้น หรือลักษณะของความเป็นสากลอันเป็นคุณสมบัติของมัน(ศิริชัย กาญจนวาสี. 2545: 75) เช่น คุณค่าที่แท้จริงของทองคือเป็นธาตุโลหะทรานซิชัน มีความทนต่อการผุกร่อนเนื่องจากไม่ทำปฏิกิริยากับออกซิเจนจึงไม่เป็นสนิม มีจุดหลอมเหลว $1064\text{ }^{\circ}\text{C}$ จุดเดือด $2970\text{ }^{\circ}\text{C}$ มีความเหนียวและสามารถยืดขยายได้ เป็นต้น ส่วนคุณค่าเทียมคือราคาของมัน ซึ่งปัจจุบันก็ให้คุณค่ากันมากขึ้น ขนาดให้คุณค่ากันวันต่อวัน มีความสวยงามเมื่อนำมาทำเครื่องประดับเพราะมีสีเหลืองมันวาว เป็นต้น เมื่อตีความเช่นนี้ ผลการประเมินที่ให้คุณค่าที่แท้จริง จะยังอยู่ในขอบเขตของคุณวิทย์อยู่อีกหรือไม่ หรือว่าเป็นอภิปราย ส่วนผลการประเมิน/หรือความเชื่อที่ว่า เราไม่อาจเข้าสู่คุณค่าที่แท้จริงของตัวแปรได้ เนื่องด้วยเพราะเรากำหนดกฎเกณฑ์การตัดสินคุณค่าเอง ย่อมเป็นการตอบปัญหาคุณวิทย์ไม่ได้ตอบปัญหาอภิปราย นียามของการประเมินที่ว่า เป็นการกำหนดคุณค่าจึงเป็นไปได้ว่าผลการประเมินจะเป็นความจริง แต่จะกลายเป็นเรื่องที่คนเห็นว่า “ควรจะเป็น”

ฐานคติเรื่องคุณค่าแท้ เป็นความพยายามของคน หรือนักประเมินที่ว่า ความพยายามในการแสวงหาค่านั้นอาจทำให้เข้าสู่คุณค่าแท้จริงได้ โดยคิดไปว่า ถ้าเราตั้งกฎหรือเกณฑ์การตัดสินคุณค่าได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับธรรมชาติได้แล้วค่านั้นย่อมเข้าสู่คุณค่า ที่ถูกกำหนดโดยกฎเกณฑ์ธรรมชาติได้ เช่น การตัดเกรด ที่ถือเอาการแจกแจกของตัวแปรผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นข้อมูลการประเมินว่ามีการแจกแจกปกติ แล้วตัดเกรดตามคะแนนจุดแบ่งคะแนนที่แบ่งไปตามช่วงของส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วให้ระดับ หรือคุณค่าของความสามารถว่าควรเป็น A B C D เป็นต้น แท้จริงแล้วมาจากฐานคติที่ว่า ธรรมชาติตัวแปรประชากรของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน มีการแจกแจกเป็นปกติ ดังนั้น ถ้านักประเมินอ้างการแจกแจกของตัวแปรประชากรดังกล่าว ก็ถือได้ว่าเป็นการอ้าง หรือพยายามเข้าสู่กฎเกณฑ์ที่ธรรมชาติเป็นอยุ่อย่างนั้น ผลก็คือ แม้นักประเมินจะตั้งกฎเกณฑ์การตัดสินขึ้นมา แต่ก็พยายามเทียบเคียงเกณฑ์ของคน ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ แล้วอ้างต่อไปว่า การกำหนดค่านั้น เป็นคุณค่าที่แท้จริง หรือพยายามนำไปสู่คุณค่าที่แท้จริงได้ หากตัวแปรทุกตัวที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมีความคงที่ทั้งหมด ยกเว้นตัวแปรอิสระ เช่น วิธีการสอน เป็นต้น คำว่า “โค้งปกติ” นั้น เป็นโค้งที่แสดงให้เห็นถึงการแจกแจกของตัวแปรตามธรรมชาตินั้นเอง ถ้าผิดธรรมชาติ เราเรียกว่า ผิดปกติ การแจกแจกไม่ปกติ คือ การแจกแจกผิดธรรมชาติ ใช่หรือไม่

บทสรุป

ศาสตร์ในการวิจัยและประเมินมีความเหมือนและความแตกต่างกันตามปรัชญา ซึ่งปรัชญา คือ ปณฺญา หรือความรู้ ในส่วนของปรัชญาหรือปณฺยานั้นมีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์หรือ “สัจยะ” ในภาษาบาลี และ “ศาสตร์” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งหมายถึง อาวุธ หรือของมีคม ในทางพุทธศาสนานั้น อาวุธหรือของมีคม ที่ใช้ในการดับทุกข์ หรือทำลายเหตุแห่งทุกข์ คือ การรู้ และปฏิบัติได้ตามคำสอน เมื่อดับทุกข์ได้จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีปณฺญา คือเป็นผู้รู้ความจริงในธรรมชาติ และรู้วิธีปฏิบัติที่สอดคล้องกับความจริงนั้น ปณฺญา จึงเป็นความสัมพันธ์ของเหตุและผล ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการวิจัย ดังนั้น การวิจัย จึงเป็นการค้นหาความจริง หรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ธรรม หรือธรรมชาตินั่นเอง

เมื่อพิจารณาสาระแห่งปรัชญาทั้ง 3 สาขา ได้แก่ อภิปรัชญา คุณวิทยา และญาณวิทยา แล้วนั้น การวิจัย อยู่ในฐานะญาณวิทยา เพราะวิจัยเป็นศาสตร์แห่งวิธี มีสาระว่าด้วยวิธีการที่จะนำมาซึ่งความจริง แต่เมื่อพิจารณาวิจัยในฐานะผล คือ ปณฺญา หรือ ความรู้ ความจริงที่ได้นั้น วิจัยอยู่ในฐานะของอภิปรัชญา วิจัยในฐานะญาณวิทยานั้น มีจุดหมาย 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นวิธีการเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาอภิปรัชญา คือ ตอบว่าความจริงสูงสุด (แท้) คืออะไร 2) เป็นวิธีการเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาคุณวิทยา คือ ตอบว่าคุณค่าหรือสิ่งที่ควรเป็นนั้นคืออะไร และ 3) เป็นวิธีการเพื่อตอบปัญหาญาณวิทยา คือ ตอบว่าได้ความรู้มาอย่างไร ความแตกต่างในจุดมุ่งหมายทั้งสองประการแรกนั้น ทำให้เกิดศาสตร์แห่งการวิจัยและประเมินขึ้น กล่าวคือ การวิจัยมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรจริง ส่วนการประเมินมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรควร โดยที่การประเมินจะไม่ตอบปัญหาว่าความจริงคืออะไร แต่จะตอบปัญหาว่า สิ่งที่ดีควรนั้นเป็นอย่างไร โดยพิจารณาวินิจฉัยตามเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นและพิจารณาว่าเกณฑ์นั้นมีความสอดคล้องกับธรรมชาติเพียงใด เมื่อการประเมินเป็นการตอบปัญหาเรื่องคุณค่าที่ควรจะเป็น ดังนั้น นิยามของการประเมินจึงเป็นการกำหนดคุณค่า

ส่วน “วินัย” เป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์บัญญัติหรือตั้งขึ้นเพื่อความผาสุกของสังคม กฎเกณฑ์นี้จะผันแปรไปตามทิวฐิติ หรือความเห็นของแต่ละสังคม ดังนั้น วินัย จะมีความเหมาะสมถ้าสอดคล้องกับธรรมชาติของสังคมนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววินัยจึงไม่ต่างไปจากการประเมิน แต่วินัยต่างไปจากธรรม หรือธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่ประเมินต่างไปจากวิจัย

บรรณานุกรม

ธรรมสภา (2554) พจนานุกรมธรรมฉบับพุทธทาส. มปท.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2548) การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.

ในวารสารโปลีเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กันยายน 2548.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2551) ปรัชญาเบื้องต้น. นวสาส์นการพิมพ์ : กรุงเทพ.

วิทย์ วิศทเวทย์ (2547) ปรัชญาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 17 อักษรเจริญทัศน์ : กรุงเทพฯ.

ศิริชัย กาญจนวาสี (2545) ทฤษฎีการประเมิน. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย:

กรุงเทพฯ.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (2534) สังฆกรรมของชีวิตร.

ไทยวัฒนาพานิช : กรุงเทพฯ.